

*DALAN
SHAPLLO*

**DUKURI
DHE
VEPRA
LETRARE**

BIBLIOTEKA
SHTETIT

10135
8222

8117.09

5422

DALAN SHAPLLO

DUKURI DHE VEPRA LETRARE

(Artikuj kritikë)

43665

SHTËPIA BOTUESE «NAIM FRASHËRI»

ASPEKTE TË ZHVILLIMIT TË ARTIT TONË TË REALIZMIT SOCIALIST NE DRITEN E MESIMEVE TË PARTISË

Që me krijimin e saj, Partia ka treguar vëmendje të veçantë për të afruar shkrimtarët përparimtarë me prirje demokratike dhe socialiste, ajo ka nxitur krijimtarinë e tyre dhe ka inkurajuar talentet e reja, që dilnin nga gjiri i popullit. Kjo vijë ka qenë konsekuente dhe është thelluar vazhdimisht.

Në artikujt, në letrat e shokut Enver gjatë Luftës Nacionalçlirimtare bëhet fjalë shpeshherë për detyrat e shtypit dhe të propagandës, për shkrimet që duhej të dilnin menjëherë, pa u vonuar, për karakterin aktual dhe të mprehtë që duhej të kishin këto shkrime. Vetë shoku Enver në publicistikën e tij, në artikujt, pamfletet, përshkrimet ka dhënë shembullin e përmbajtjes së re që duhej të kishte propaganda e Partisë dhe letërsia e re, e cila atëherë sapo lindte, ai ka dhënë edhe shembullin e një stili të ri energjik dhe emocional, të mbështetur në frazeologjinë popullore, në njohjen e thellë të problemit dhe në një përgatitje të gjerë kulturele.

Në «Kushtrimin e lirisë», që dilte gjatë Luftës Nacionalçlirimtare, janë botuar disa artikuj mbi letërsinë dhe artet, si «Për literaturën tonë» dhe «Për artin tonë», më 1943. Në këta artikuj mbahet qëndrimi i Partisë për këto probleme, dënohen ashpër ata shkrimtarë që bashkëpunonin me shtypin armik, u bëhet thirrje letra-

rëve që të shkruajnë për popullin, për jetën dhe Luftën Nacionalçlirimtare. «Artisti i vërtetë» thuhet në një artikull të «Kushtrimit të lirisë» «mund të jetë vetëm kryengritës». Atje shprehët besimi se do të lindte një letërsi e re, që do të mbështetej, në radhë të parë, në krijimtarinë popullore. Shumë qartë flitet në këta artikuj dhe për shpirtin krijues të popullit, që ngre gjithçka me duart e tij, duke shprehur ndjenjën e tij estetike edhe kur ndërton një vatër apo bën një bucelë. Në të gjitha dokumentat kryesore të Partisë është shprehur ideja se arti i ri duhet të ketë karakter popullor, si nga brendia e tij, ashtu edhe nga përhapja në masat e gjera.

Në historinë e saj, Partia jonë, duke luftuar me oportunizmin dhe sektarizmin, ka luftuar njëkohësisht edhe për forcimin e pozitive revolucionare në fushën e letërsisë dhe të artit, si edhe për një politikë të drejtë marksiste-leniniste në afrimin e intelektualëve, që donin t'i shërbenin popullit dhe atdheut. Kështu, duke goditur oportunizmin e Sejfulla Malëshovës në Plenumin V të shkurtit 1946, Partia goditi njëkohësisht edhe vijën e tij thellësisht oportuniste në fushën e artit e të kulturës, nënshtrimin para ideologjisë borgjeze, përkrahjen nga ana e tij e elementëve borgjezë, largimin e tij nga pozitrat e realizmit në art dhe krijimin e një kulture që qëndronte gjoja mbi klasat, po që, në të vërtetë, do të bëhej shërbëtore e borgjezisë.

Nën drejtimin e urtë dhe largpamës të Partisë dhe të shokut Enver, u krijua një front i fuqishëm i letrave dhe i artistëve, në unitet të plotë me Partinë. Ata i hynë punës seriozisht dhe me entuziazëm për krijimin e artit të ri.

Partia dhe shoku Enver Hoxha i kanë trajtuar vazhdimisht me vëmendje e me principialitet marksist problemet e letërsisë dhe të artit. Në të gjitha kongreset e Partisë është vlerësuar puna e kryer në lëmin e artit, janë kritikuar dobësitë e të metat dhe janë shtruar detyra për të ardhmen.

Në dokumentat kryesore të Partisë, ku flitet mbi letërsinë dhe artin, spikasin disa probleme themelore. Duke vënë në jetë ideologjinë e saj në fushën e artit, Partia është mbështetur fort në estetikën marksiste-leniniste, në parimet e klasikëve, të Marksit, Engelsit, Leninit e Stalinit, dhe i ka zbatuar ato në kushtet e vendit tonë dhe sipas veçorive të zhvillimit të artit shqiptar. Orientimet e Partisë në këtë fushë duke qënë të lindura nga jeta, nga realiteti i gjallë dhe të mbështetura në marksizëm-leninizmin, kanë një rëndësi të madhe teorike dhe praktike për zhvillimin e arteve tona.

Parimet që ka mbrojtur Partia jonë lidhen me partishmërinë komuniste dhe me karakterin popullor të artit, me pasqyrimin e jetës me vërtetësi, me luftën kundër estetikës borgjeze dhe revizioniste, me kuptimin e përmbajtjes dhe të formës, të traditës dhe të novatorizmit. Partia ka mbrojtur parimin e interpretimit të jetës në frymën e luftës së klasave, kundër pikëpamjeve revizioniste të humanizmit mbiklasor. Në këtë mënyrë, Partia jonë ka treguar besnikërinë ndaj marksizëm-leninizmit dhe ka dhënë kontribut në zhvillimin e mëtejshëm të ideve marksiste-leniniste mbi artin revolucionar në plan ndërkombëtar.

Një problem themelor, që është ngritur dhe ngrihet vazhdimisht në dokumenta të Partisë, është problemi i karakterit militant, të partishëm të artit të ri revolucionar, lidhur ngushtë me rolin njohës dhe transformues të artit, të realizmit socialist.

Arti i ri, që lindi bashkë me revolucionin dhe u rrit në kushtet e luftës që udhëhoqi Partia për të ndër-tuar shoqërinë e re e për të farkëtuar njeriun e ri me tipare e ndërgjegje revolucionare, ishte që në fillim militant, i partishëm. Kjo nuk do të thotë se përpara tij arti ynë përparimtar e demokratik, arti me prirje revolucionare nuk kishte milituar për progresin, por kjo tendencë tani bëhet shumë e qartë, e theksuar, merr një

përmbajtje dhe domethënie të re. Karakteri militant e popullor, që u shfaq më qartë në letërsinë përparimtare të viteve '30, u ndje më fort në tingujt e parë të këngëve partizane. Atëherë romantika revolucionare ishte më e dukshme. Kjo romantikë shoqëron gjithmonë krijimet tona, po arti tani është pasuruar, problematika që ai trajton është bërë më e gjithanshme dhe më e thellë, prandaj edhe kuptimi i militantizmit, i partishmërisë, duke ruajtur konsekuencën dhe pastërtinë e vet, bëhet më i thellë, përfshin probleme më të shumta filozofike dhe estetike, hyn më brenda fenomeneve politike, ekonomike, shoqërore dhe morale. Që nga këngët e para partizane të krijimet e poezisë sonë të këtyre dy dekadave të fundit me një problematikë të gjerë dhe aktuale, që nga skicat dhe reportazhet e para letrare, tek romanet e sotme me atë gërshetim karakteristik linjash e me atë unitet kompozicional që romani ynë e arriti në rrugën e zhvillimit të tij, që nga vizatimet dhe skicat e para të tablotë me pasuri më të madhe mendimi dhe me një dinamikë të dukshme në artet figurative, apo që nga këngët e thjeshta tek ato krijime muzikore që realizojnë depërtimin e thellë në shpirtin e njeriut dhe pasqyrojnë në mënyrë më të plotë dhe më komplekse botën e madhe të veprimit dhe të ndjenjave të njeriut të socializmit, në të gjitha veprat e artit tonë të ri, — mendimi ynë i partishëm ka hyrë më thellë, ai është shdruar edhe më shumë në një forcë dinamike që vë në lëvizje frymëzimin, nxit idetë dhe pasionet e mëdha për t'i shërbyer popullit, socializmit dhe komunizmit.

Zbatimi i parimit të partishmërisë në veprat e artit lidhet ngushtë me rolin edukativ, transformues të artit socialist. Gjithmonë Partia dhe shoku Enver kanë vënë në dukje se kultura jonë socialiste, arti ynë nuk i takojnë një pakice aristokratike, po janë dhe vijnë duke u bërë më shumë akoma pronë e masave punonjëse. Kultura jonë nuk është një stoli e kotë, po një armë e fuqishme në duart e Partisë.

Arti i ri socialist lindi në luftë me artin zyrtar,

reaksonar, me formalizmin, u rrit në luftë kundër pikëpamjeve të «artit për art», kundër manierizmave, që nuk shprehnin gjë tjetër veçse shkatërrimin e brendshëm të atij lloj arti, i cili kalonte çastet e fundit të jetës së vet. Në «Kushtrimin e lirisë», siç u përmend, kritikoheshin ata shkrimtarë që, në kohën e halleve dhe të problemeve të mëdha popullore, largoheshin prej popullit dhe zhyteshin në një botë të vogël ose binin në anakronizëm. «Janë marrë gjithnjë me vjersha dashurie, thuej në numrin e prillit 1943, novelistët dhe romancierët, me vepra që s'kanë përfaqësuar aspak shpirtin e shumëvuar e liridashës të shqiptarit; të tjerë i janë dedikuar klasicizmit».

Që gjatë Luftës Nacionalçlirimtare, kur u hodhën hapat e para të artit të ri, menjëherë u duk qartë roli edukues, transformues i këtij arti, që po lindte për të ngritur lart dinjitetin e njeriut, heroizmin e tij dhe bukurinë shqiptare. Për këto ka folur shoku Enver në letrën që u ka drejtuar punonjësve të teatrit në 20-vjetorin e Teatrit Popullor: «Atje, në luftë, Partia zbuloi në sytë e të gjithëve dhe futi thellë në ndërgjegjen e masave forcën e madhe transformuese të artit në përgjithësi, të artit teatral në veçanti».

Duke luftuar për një art militant, duke mbrojtur idenë e rolit edukues dhe transformues të artit, Partia ka luftuar pikëpamjet borgjeze dhe revizioniste, që kërkojnë të zhvishet arti nga funksioni i tij shoqëror, ideologjik dhe akuzojnë veprat e realizmit socialist si moralizuese dhe vulgare. Partia jonë e ka bërë të qartë kurdoherë se si duhen flakur tej këto pikëpamje idealiste dhe reaksionare. Duke polemizuar me këso lloj akuzash dhe për të shpjeguar si duhet kuptuar drejt karakteri edukativ i artit, shoku Ramiz Alia, në takimin me shkrimtarët dhe artistët, në verën e vitit 1961, ka thënë: «Arti ynë nuk është një mjet vulgar propagande».

Gjithmonë arti i madh dhe i vërtetë, veprat e ndershme dhe të mira, që janë nisur nga qëllimi për t'i shërbyer popullit, e kanë pasur në natyrën e tyre forcën

edukative dhe ndikuese që ka buruar nga forca e pasqyrimin figurativ të botës.

Në artin tonë ne kemi mjaft vepra me një ngarkesë të fuqishme ideo-emocionale, që kanë lojtur dhe lozin rol për edukimin e njerëzve. Kështu, p.sh., ndër shumë vepra, mund të përmendeshin në poezi poema si «Prishtina» e Ll. Siliqit, «Ashtu Myzeqe» e A. Çaçit, «Heronjt e Vigut» e K. Jakovës, «Përse mendohen këto male» e I. Kadaresë, «Devoll, Devoll» e D. Agollit, «Alar-me të përgjakura» e F. Arapit; në artet figurative mund të përmendim bustin e Vojo Kushit të O. Paskalit, «Heronjt' e Vigut» e Sh. Hadërit, «Shote Galica» e K. Ramës, «Pararoja e batalionit hakmarrje» e S. Shijakut, «Dhjetor 1967» e V. Kilicës; në muzikë opera «Mrika» e P. Jakovës, veprat instrumentale të Ç. Zadejës, N. Zorraqit, T. Harapit dhe këngë të frymëzuara të shumë autorëve.

Roli transformues i artit është lidhur ngushtë me funksionin e tij njohës. Dihet se, përveç njohjes racionale, është e domosdoshme edhe njohja emocionale e jetës, që nisët nga një botëkuptim i caktuar, por që nuk e zhvesh procesin e njohjes nga detajet e ndijshme konkrete. Për të pasqyruar qëndrimin estetik të njeriut ndaj realitetit, në kuptimin njohës dhe transformues, lindi nevoja e artit që është fusha më e përqëndruar e shprehjes së këtij qëndrimi. Përveç shkencave të natyrës, filozofisë, historisë, është i domosdoshëm zhvillimi i artit për të njohur jetën me tablo dhe me ndjesi konkrete. Vetë njohja bëhet nga pozita të caktuara klasore dhe ka në vetvete një qëndrim ideologjik. Teoria e pasqyrimin, e përpunuar nga Lenini, hedh dritë edhe mbi problemin e njohjes së jetës nga artisti.

Duke u nisur nga marksizëm-leninizmi, nga realiteti ynë dhe nga kërkesat imediate që i kanë dalë përpara zhvillimit të artit tonë, Partia në të gjitha dokumentat e saj ka orientuar, ka nënvizuar shumë herë se duhet njohur thellë jeta në të gjitha aspektet e saj, në fenomenet më të rëndësishme dhe më tipike. Kjo kër-

kesë lidhet me vetë detyrat e artit realist, i cili nisët nga një platformë filozofike materialiste, sipas së cilës bota ekziston pavarësisht nga vullneti i njeriut. Prandaj Partia u ka bërë thirrje shkrimtarëve dhe artistëve që të shkojnë te populli, në fabrikë, në arë me punëtorët, me fshatarët dhe me intelektualët popullorë dhe të shkruajnë për ta. Sipas estetikës së romantizmit apo të klasicizmit mjafton të njohësh vetveten, botën tënde shpirtërore apo një rreth të ngushtë shoqëror, jetën e mbretërve dhe të oborreve, apo aventurat kalorsiake të fisnikëve, që të krijosh art të «stilit të lartë». Arti realist gjithmonë, në të gjitha kohërat, sipas shkallës së zhvillimit të realizmit, është drejtuar nga jeta, por koncepti i jetës, i realitetit ka ardhur duke u zgjeruar, sfera e temave është bërë më e madhe, kanë vërshuar subjektet të reja, të cilave përpara u mbylleshin portat në «pallatin e privilegjuar të artit».

Kur Partia jonë ka thënë të njihet jeta, realiteti në zhvillimin e tij revolucionar, është e qartë se ka qenë fjala për jetën e popullit, e cila është objekti kryesor i pasqyrit, për fenomenet pozitive në luftë me fenomenet negative. Njohja bëhet duke u nisur nga parimi i luftës së klasave, që është forcë lëvizëse e zhvillimit shoqëror.

Partishmëria në art nuk e dobëson, por e forcon rolin njohës, sepse, duke u armatosur me një teori shkencore, duke përvetësuar një ideologji revolucionare që sheh përpara dhe jo pas, krijohen të gjitha kushtet objektive për të njohur më thellë të vërtetën e jetës. Dihet se romantikët reaksionarë, që kërkonin të ktheheshin idealet e kaluara të feudalizmit, krijuan një art fals, me iluzione të kota, që nuk shprehte kurrsesi ligjet e zhvillimit të shoqërisë. Po kështu sot veprat revizioniste, që nisen nga estetika formaliste dhe nga vija politike revizioniste, janë antihistorike, të gënjeshtërtë dhe shtrëmbërojnë realitetin.

Është e qartë se vlerat njohëse të veprave varen edhe nga mundësitë që jep çdo gjini edhe nga veçoritë

dhe forca e talentit të çdo autori, po pa njohje të botës objektive, të psikikës njerëzore nuk mund të ketë art të vërtetë. Roli transformues i artit, qëndrimi aktiv i artistit është i domosdoshëm, por asnjëherë karakteret nuk janë kukulla në dorë të autorit për t'i lëvizur si të dojë ai në kundërshtim me ligjet e vetë jetës, jashtë periudhës historike ku vendosen. Dihet se arti nuk mbetet si një regjistruer i ftohtë i historisë. Mendimi i figurshëm nisët gjithmonë nga aktualiteti, nga detyrat që shtron shoqëria përpara. Por, siç na mëson shoku Enver, në emër të aktualitetit, të novatorizmit nuk mund të ndryshohet e vërteta historike. Gjer tani, në veprat tona me temë historike më shumë kemi vuajtur nga njohja e cekët e historisë, e raporteve të klasave dhe e raporteve midis individit e shoqërisë, prandaj kanë dalë vepra historike me një farë vlere për idetë e tyre patriotike etj., por larg interpretimit dialektik të ngjarjeve historike. Kjo mungesë është ndjerë dhe janë hedhur hapa përpara, por arti ynë, edhe në veprat me temë historike, mund të tregojë më mirë vetveten. Në takimin me shkrimtarët, në vitin 1961, shoku Ramiz Alia ka thënë se «e vërteta mësohet nga historia dhe nga letërsia».

Letërsia dhe artet tona kanë ecur përpara në njohjen dhe pasqyrimin më të thellë të shoqërisë, në konceptimin e marrëdhënieve shoqërore, të luftës dhe të punës, sipas parimit të luftës së klasave. Dhe po të merrnim letërsinë, ku ky problem, ndofta, do të duket më qartë, karakteristik në këtë vështrim është procesi i evoluimit të prozës, duke nisur me «Çlirimtarët» e Dh.S. Shuteqirit e «Ata nuk ishin vetëm» të Spasses dhe duke ardhur te «Kënetat» e F. Gjatës, apo më vonë, nga gjysma e dytë e viteve '60 te «Lumi i vdekur» i J. Xoxes, «Para agimit» e Sh. Musarajt, e «Ara në mal» e P. Markos si edhe te «Kësh-tjella» e I. Kadaresë, «Komisari Memo», i D. Agollit, etj. E njëjta gjë mund të thuhet edhe për dramën, për rrugën që ka kaluar ajo duke nisur nga «Toka jonë» e K. Jakovës, «Familja e peshkatarit» e S. Pitarkës e gjer te